

малих підприємств у сфері торгівлі продуктами і промисловими товарами, транспортними засобами тощо. Вони наближають торговельні послуги до споживача і забезпечують сільське населення необхідними товарами.

Соціальна сфера є важливим системоутворювальним чинником, особливо в локальних системах розселення. Від її розвитку залежить інтенсивність та спрямованість багатьох розселенських зв'язків. Ця галузь мусить бути перебудована відповідно до перебудови систем розселення. На зміну ступінчастій територіальній організації цієї галузі поступово прийде організація логістично-мережевої структури видів обслуговування, що орієнтуватиметься на потреби верств населення з відповідним рівнем доходів. У сучасних умовах ступінчаста система обслуговування населення ще збережеться, але зазнає певних змін. Так, ця система найбільше виявлена в освіті, охороні здоров'я і передбачає розподіл послуг між різними видами поселень у системах розселень.

Література:

1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / Василь Олексійович Джаман. - Чернівці: Рута, 2003. - 392 с.
2. Доценко А.І. Адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні /Анатолій Іванович Доценко. - К.: РВПС України НАН України, 2003.- 76 с.
3. Олійник Я.Б. Соціальний розвиток села і територій сільського типу / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: ВГЛ “Обрії”, 2003.- 128 с.
4. Прокопа І.В. Виробнича сфера села і сільське житлове середовище / Прокопа І.В., Мотрунич Д.О., Шепетько Л.О. – К.:ІЕ НАНУ, 2001. – 120 с.
5. Шаблій О.І. Деякі теоретико-методологічні аспекти дослідження депресивності регіонів України / О.І. Шаблій, О.І.Вісьтак // Проблеми розвитку депресивних регіонів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Ніжин, 25-26 квітня 2007р. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2007. – 192 с.

Summary:

Zastavetskaaya Lesya. SOCIAL SPHERE AS IMPORTANT FACTOR OF FUNCTIONING OF THE IN-PLANT SYSTEMS OF SETTLING APART OF THE TERNOPIIL REGION.

The value of sphere of services is examined for activation of socio-economic development of territories and for reformation of administrative-territorial device of country.

Надійшла 06.11.2008р.

УДК 911.3: 81 : 39 (477)

Ярослав ШТОКАЛО

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Міжнародна статистика рівня життя почала розвиватися недавно. У 1960 р. робочою групою ООН була підготовлена доповідь про принципи визначення та виміру рівня життя населення в міжнародному масштабі. Це була перша спроба створення системи показників. Життєвий рівень оцінювався індексом заробітної плати, а потім індексами прожиткового мінімуму і вартості життя. Кожний з індексів має значення, але вони не дають всебічної характеристики рівня життя населення. До того ж, при визначенні рівня життя деяких категорій населення зазначені індекси не використовуються.

У міжнародній статистичній практиці комплексний індекс запропонував Дослідний Інститут Соціального Розвитку ООН. Даний індекс отримав назву „індекс соціального розвитку”. Він включає 16 найважливіших (9 соціальних і 7 економічних) взаємозалежних показників. Автори дослідження вважають, що при рівні душевого доходу, який не перевищує 500 дол. США / рік, соціальний розвиток перевищує економічний.

У світовій практиці використовується також так званий „індекс гуманітарного розвитку”, що характеризує очікувану під час народження тривалість життя, рівень

писемності серед дорослого населення, тривалість навчання, рівень освіти, реальний ВВП на душу населення.

Серед спроб комплексної оцінки рівня та якості життя населення можна назвати індекс фізичної якості життя, розроблений Моррісом Д. Моррісом. Він ґрунтується на базі показників очікуваної тривалості життя після досягнення одного року, рівня дитячої смертності і поширення грамотності.

Статкомітетом СНД розроблений набір соціальних індикаторів життя населення – систему, яка містить 29 показників, що складають п'ять розділів: інтегральні індикатори рівня життя, показники матеріальної забезпеченості населення, особисте споживання (рівень і структура), житлові умови населення, показники соціальної напруженості.

Ряд вчених, крім офіційних методик рівня та якості життя населення, що використовувалися державними органами статистики, розробили свої підходи (В. Кириченко, М. Кремльов, М. Будзяков, Е. Лібанова, В. Жеребін).

В Україні розроблена методика оцінки рівня життя населення, яка базується на системі показників.

Головним аргументом на користь такого підходу є необхідність поглибленого дослідження основних складових рівня життя та динамічних зрушень за кожним окремим компонентом, яке неможливе на основі використання одного інтегрального показника. Інтегральна оцінка життєвого рівня у вигляді синтетичного індикатора дає лише узагальнену інформацію про динамічні зрушення або може бути використана в разі здійснення міжнародних співставлень.

Використання для оцінки рівня життя населення в цілому та окремих соціально-демографічних груп системи показників дає змогу проводити поглиблений аналіз життя населення, визначати вплив на нього загальної соціально-економічної ситуації в країні, а також виявляти основні тенденції соціального розвитку та прогнозувати зміни окремих складових рівня життя.

Дослідження проводиться у певній послідовності, поетапно. На першому етапі здійснюється оцінка економічних передумов для підвищення рівня життя за системою позаблокових показників (економічних індикаторів), які слугують вихідною основою для вивчення передумов підвищення рівня життя населення та прогнозування значення його показників на коротко – та середньострокову перспективу. Рівень життя населення значною мірою залежить від стану економіки країни, оскільки високий рівень життя неможливий при занепаді економічної ситуації. Перехідний період визначається тісним зв'язком між рівнем життя населення та успішністю й послідовністю соціально-економічних реформ. Тобто стан економіки перехідного періоду має безпосередній вплив на рівень життя населення, тому дослідження тенденцій економічного розвитку держави має велике значення.

На другому етапі проводяться розрахунки та аналізуються показники матеріального становища, оцінюються умови проживання населення загалом та окремих соціально-демографічних груп, вивчається стан соціального середовища.

Оцінка матеріального становища населення здійснюється у трьох аспектах:

- 1) аналізуються поточні надходження домогосподарств та їх використання (із застосуванням показників доходів та витрат);
- 2) вивчаються показники споживання, які характеризують ступінь реалізації попиту за допомогою наявних ресурсів (при цьому вихідною базою є витрати домогосподарств);
- 3) аналізуються накопичені ресурси (рухоме та нерухоме майно).

Поточні надходження домогосподарств оцінюються за показниками грошових та сукупних доходів. Розрахунки здійснюються в цілому та по окремих соціально-демографічних групах населення.

При оцінці матеріального становища населення важливим елементом комплексного дослідження виступає аналіз структури доходів. Для цього розраховується питома вага таких

складових елементів у структурі доходів домогосподарств, як оплата праці, доходи від підприємницької діяльності, доходи від власності, доходи від продажу продукції з особистого підсобного господарства, натуральні доходи від особистого підсобного господарства, пенсії, соціальні трансферти (у тому числі пільги та субсидії), грошова допомога від родичів та інших осіб, доходи від продажу власного майна, інші надходження.

Важливим елементом аналізу доходів населення є оцінка купівельної спроможності, що здійснюється на основі зміни кількості продуктових наборів, які можна придбати за середньомісячну заробітну плату, середню пенсію, середню стипендію, що отримують студенти.

Як показали дослідження, добробут домогосподарств значною мірою залежить від місцевості проживання. Тому аналіз показників рівня життя проводиться у розрізі типу населеного пункту: виділяється велике місто, мале місто, село.

Дослідження чинників соціального середовища, що впливають на рівень життя населення, здійснюється по всьому населенню, без виділення соціально-демографічних груп та типів населеного пункту. Якщо на двох попередніх етапах дослідження проводилось за певними рівнями, то до оцінки соціального середовища застосовано інший підхід – групування чинників за їх природою. Наприклад, показники, які характеризують стан демографічного розвитку, об'єднані в демографічний блок, показники, що стосуються економічних характеристик населення – блок економічних умов тощо.

Основна схема дослідження має бути доповнена додатковими дослідженнями в розрізі регіонів, оскільки специфічною особливістю України є значна регіональна диференціація та суттєва різниця показників життєвого рівня міського й сільського населення.

Застосування інтегрального показника рівня життя в регіональних дослідженнях надасть можливість провести ранжування регіонів як за окремими складовими, так і за узагальнюючим показником.

Окремим напрямом представлено дослідження рівня життя сільських жителів, оскільки сільське населення дуже часто перебуває у гірших умовах порівняно із жителями міст. Саме на селі досить гостро постають соціальні проблеми: бідність, майнове розшарування, безробіття, незадовільні умови життя населення, низькі розміри та незбалансована структура заробітної плати, заборгованість із виплати селянам заробленого тощо. Така ситуація зумовлена низкою історичних, географічних, демографічних та інших чинників, починаючи від традицій та способу життя селян, особливостей менталітету і закінчуючи специфікою зайнятості.

Однією з гострих проблем, які виникають у період трансформацій, є зростання майнового розшарування населення за рівнем матеріального добробуту. Тому третім етапом дослідження є оцінка ступеня розшарування населення, яка дає можливість визначити розподіл населення за матеріальним статусом. Традиційно оцінка диференціації населення здійснюється із застосуванням показника доходів, однак за умови існування значної частки тіньових надходжень такий метод не дає можливості виявити дійсні масштаби ступеня поляризації суспільства.

Виділення окремих груп населення за рівнем матеріального забезпечення здійснюється на основі показника сукупних еквівалентних витрат. У залежності від його величини виокремлюють чотири основні соціальні групи:

- злиденні (населення, рівень сукупних еквівалентних витрат якого нижчий за межу злиденності),
- бідні (із сукупними еквівалентними витратами, що перевищують межу злиденності, однак є нижчими від офіційно встановленої межі бідності),
- середні;
- заможні.

Для поглибленого дослідження розподілу населення за доходами (витратами) як основи

поділу на класи в групі середніх виділяються потенційно середня група (населення, рівень доходів (витрат) якого наблизений до нижньої межі середньо-доходної групи) та низькодоходна група (де рівень доходів (витрат) ледь перевищує прожитковий мінімум).

Крім того, аналізується структура населення за іншими важливими критеріями: професійно-освітнім, соціально-економічним статусом, самооцінкою свого соціального статусу.

Професійно-освітня диференціація – загальна основа для стратифікації в більшості сучасних суспільств, однак в Україні вона не може бути використана з низки причин. Водночас, як свідчать попередні дослідження, професійно-освітній рівень має значний вплив на рівень життя населення.

Ще однією ознакою, яка використовується для виділення окремих груп населення, є соціально-економічний статус.

Поширеним методом вивчення соціальної структури суспільства є стратифікація за самооцінкою, яка є найбільш вагомим фільтром, що обмежує нині можливість виділення вищих та середніх класів в Україні. У разі використання цього методу найбільшим інтересом є співставлення відповідей респондентів щодо самоідентифікації з певним соціальним класом та результатів поділу на групи за об'єктивними критеріями.

У системі соціальної стратифікації найбільш проблемним моментом є виокремлення частини населення, що належить до середньодоходної групи, яку в економічній літературі визначають як середній клас. Формування потужного середнього класу, який має стати стабілізуючою силою та опорою державотворення, є нині одним із пріоритетних завдань державної політики в Україні.

Виділені ознаки є домінантними й розглядаються як рівнозначні та рівноважні. Виділення середнього класу за різними ознаками і суміщення отриманих сукупностей дає можливість не тільки встановити середні групи за тим чи іншим критерієм, а й визначити ядро середнього класу, тобто той прошарок, який відповідає одночасно всім основним класичним характеристикам.

Негативним наслідком майнового розшарування та перехідних процесів у суспільстві стала бідність значної частини населення країни. Накопичив значний досвід дослідження проблеми бідності в Україні. У роботах ряду вчених набули розвитку дослідження бідності з використанням різних критеріїв та підходів. Зокрема, обґрунтована потреба використання комплексного підходу для оцінки ситуації з бідністю в країні, який включає систему показників, розрахованих на основі таких критеріїв, як абсолютний, відносний, комбінований, структурний, майновий, суб'єктивний тощо.

Для характеристики ситуації з бідністю в Україні особливого значення набуває проблема визначення профілів бідності, тобто тих категорій населення чи домогосподарств, які найбільше підпадають під дію негативних чинників і мають показники бідності, значно вищі за середні по країні. Комплексна оцінка бідності включає визначення основних профілів та чинників бідності на основі використання різних критеріїв та підходів. Дослідження основних показників бідності здійснюється по всьому населенню країни; за основними типами домогосподарств; за місцем проживання та в розрізі регіонів.

Прогнозування розподілу населення за доходами як обов'язкова передумова для створення системи соціально-економічних прогнозів має важливе значення. Прогноз використовується для планування соціально-економічного розвитку регіону та підвищення ефективності соціальних програм допомоги найбільш нужденним верствам населення зокрема.

Оцінка рівня життя населення здійснюється не тільки за окремими групами людей та домогосподарств, але й в територіальному аспекті. Це дозволить визначити територіальні відмінності у величині показників, які наводились вище, а також виділити райони з неоднаковими інтегральними показниками рівня життя людей.

Література:

1. Коломийчук В. С., Шевчук Л. Т., Шульц С. Л. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону (методологія, методи, практика). – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – 278 с.
2. Ревайкин А. С. Уровень жизни населения (Методология и проблемы регионального исследования). – М.: Наука, 1989. – 144 с.
3. Рівень і якість життя населення: Монографія / Під аг. ред.. Є.П. Кушнар'єва. – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2004. – 272 с.

Summary:

Yaroslav Shtokalo. THE METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE LEVEL OF LIFE OF POPULATION ESTIMATION OF REGION.

The methodological approaches to the level of life of population estimation are conducted not only according to separate groups of people and farms, but in territorial aspect as well. It gives the possibility to determine the territorial differences in the amount of indexes, and to outline the regions with the different integrative level of life of population indexes.

Надійшла 28.10.2008р.

УДК 911.3

Наталія СМОЧКО, Олег САДОВНИК

АНАЛІЗ ДЕМОГЕОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ НЕГАТИВНИХ ЗМІН

Однією з найскладніших проблем в Україні, що викликає занепокоєння у вчених та громадськості, є - демографічна ситуація. Вона характеризується поступовим скороченням чисельності населення, як наслідок його негативного механічного та природного руху. Останній, сформувався внаслідок спаду народжуваності та зростання смертності, що негативно позначається на тривалості життя, статеві-віковій структурі, формуванні працересурсного потенціалу в країні в цілому та Закарпатській області, зокрема.

Всі названі проблеми роблять демографічні дослідження території України дуже актуальними. Різним аспектам цього напрямку присвячені праці багатьох вчених географів та демографів: Ю. Пітюренка, О. Хомри, Ф. Заставного, М. Фашевського, А. Доценка, В. Покшишевського, А. Степаненка, О. Заставецької, Б. Заставецького, Д. Стеценка, І. Прибуткової, Є. Янковської, В. Джамана та ін.

Вияснити причинно-наслідкові зв'язки негативних змін демографічної ситуації Закарпатської області, оцінити їх масштаби та передбачити подальший розвиток є метою даного дослідження. Це завдання можна виконати за допомогою методу поздовжнього дослідження, що базується на даних реальної генерації.

У сучасній демографії цей метод використовують достатньо широко. Вперше на Україні він був застосований В.С. Стешенко для вивчення народжуваності [8].

Поздовжній аналіз, відомий також як когортний метод або метод реальної генерації. Він передбачає вивчення та дослідження демографічних процесів, які відбулися в певній когорті, тобто сукупностях людей, які одночасно ввійшли в якийсь демографічний стан. Кожна когорта визначена демографічною подією, настання якої об'єднує людей в когорту, та календарним періодом її формування. При цьому при описанні та аналізі того чи того демографічного процесу періодом формування реальної когорти вважають період настання демографічної події, яка передувала тій події, частоту якої вимірюють. Отже, в реальній когорті всі демографічні події, настання яких об'єднує людей у когорти, відбуваються у певному інтервалі календарного часу [5].

Джерелами для поздовжнього аналізу є ретроспективні дані отримані на основі переписів та спеціальних соціологічних обстеженнях населення, а також дані поточного